

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΞΗ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1997

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΗ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητού του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Τακτικῆς Μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

1. Ἡ πρόκλησις ἐκ τοῦ ἔτους 2000.

Ὅλες οἱ Χριστιανικὲς Ἐκκλησίαις ἐτοιμάζουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον προγράμματα ἐορτασμοῦ τοῦ ἔτους 2000, τὸ ὁποῖο ἀνάγει τὴ σκέψι μας στὴν πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν Γέννησι τοῦ Σωτῆρος¹.

Αὐτὸ ἐξηγεῖ διατὶ ἡ προετοιμασία τοῦ ἐορτασμοῦ αὐτοῦ πυροδοτεῖ καὶ ἀνανεώνει τὸ ἐνδιαφέρον τόσον πολλῶν θεολόγων, ὅσον καὶ ἄλλων στοχαστῶν γιὰ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συνδέονται πρὸς τὸν σημαντικὸ αὐτὸ σταθμὸ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὸν Ἴδρυτὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς τρίτης χριστιανικῆς χιλιετίας θὰ ἀνανεωθοῦν ἢ ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ ἀνανεώνωνται οἱ προσπάθειες διαφόρων στοχαστῶν πρὸς ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα τοῦ Κυρίου: «*Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;*» (Ματθ. ιστ' 13). Ἡ ἀπάντησις αὐτῆ, — ὡς διδάσκει ἡ Ἱστορία τῆς μελέτης τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὡς ἀποδεικνύει ὁ ἐξ ἀφελῶν «ἀπομυθευτικῶν» προθέσεων καὶ τάσεων ἐγειρόμενος ἐκάστοτε θόρυβος²—, δὲν εἶναι πάντοτε συμβατὴ πρὸς τὴν χριστιανικὴ

1. Τὸ ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἀκριβοῦς ἔτους τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἄσχετο πρὸς τὸ θέμα τῆς παρουσίας μελέτης.

2. Πρὸβλ. τὸ πολὺ γνωστὸ ἔργο: Albert Schweitzer, *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*, München-Heidelberg 1966.

πίστι. Συχνὰ ὑπάρχουν ἰσχυρισμοὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι, εἴτε με ἔκδηλη ἀντιχριστιανικὴ διάθεσι, εἴτε κατὰ συγκεκαλυμμένον τρόπο με χρῆσι εὐσεβοφανοῦς προσωπειού, ὑπονομεύουν αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ κατὰ συγχρονισμένον τρόπο προβολὴ Χριστολογικῆς Ἀπολογητικῆς, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἱκανοποιητικῶς τὴν πρόκλησι τῆς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἔτους 2000 ἀναμενομένης πλημμυρίδος δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιδιώξουν νὰ ἀνανεώσουν παλαιᾶς ἀπόπειρες πρὸς κλονισμὸν τῆς πίστεως στὸν Θεάνθρωπο Ἰησοῦ Χριστό.

Παρόμοιον ἐξ ἐπόψεως εἰδολογικῆς αἴτημα ἐνέπνεε στὸ παρελθὸν τοὺς ἀειμνήστους Καθηγητὰς Γρηγόριο Παπαμιχαῆλ καὶ Παναγιώτη Τρεμπέλα. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἔγραψε λ.χ. τὶς λαμπρὲς μελέτες του: «*Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ τρανώς καὶ ἀκαταγωνίστως ἀποδεικνυομένη*» (Ἀθῆναι, 1936)· «*Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ*» (Ἀθῆναι, 1937)· «*Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον*» (Ἀθῆναι, 1937). Ὁ δεῦτερος ἐκ τῶν Καθηγητῶν τούτων ἔγραψε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον εὐρέως χρησιμοποιούμενον ἐξαιρετον ἔργον «*Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ*» (Ἀθῆναι, 1940), τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸ μέγιστο μέρος, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σπουδαιότατο ἐγχειρίδιον Χριστολογικῆς Ἀπολογητικῆς. Καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύη ὅ,τι ὁ Καθηγητῆς Π. Τρεμπέλας σημείωνε εἰσαγωγικῶς στὴν δευτέρᾳ ἐπισημασμένη ἔκδοσι τοῦ ἀπολογητικοῦ αὐτοῦ ἔργου περὶ τῆς μεθόδου, ἢ ὁποῖα χρησιμοποιήθηκε ὑπ' αὐτοῦ: «*Ἡ μέθοδος, — ἔγραφε —, τὴν ὁποῖα θ' ἀκολουθήσωμεν εἰς τὰς... ἐκζητήσεις μας, ὀφείλει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ εὐρίσκηται ἀξία ἀποδοχῆς οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐκείνων, οἵτινες μᾶλλον δι' ἐρευνῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς παρὰ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς πίστεως θὰ ἤθελον νὰ γνωρίσωσι τὸν Ἰησοῦν. Ὅφείλει ἡ μέθοδος ἡμῶν, μὴ παραθεωροῦσα καὶ τὰς ἀντιρρήσεις αὐτῶν τῶν πολεμίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, νὰ παρουσιασθῇ τοιαύτη, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ πᾶσαν καρδίαν εὐθείαν, ἥτις εἰλικρινῶς τὴν ἀλήθειαν ἐκζητοῦσα μετὰ προσοχῆς διερευνᾷ πᾶσαν οἰανδήποτε γνώμην καὶ οἰανδήποτε ἀντίρρησιν ὅποθενδήποτε προερχομένην*»³.

Τὸ μεθοδολογικὸ αὐτὸ αἶτημα τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Π. Τρεμπέλα πρέπει νὰ ἰσχύη πολὺ περισσότερο σήμερον ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τοῦ ὅτι πολλοὶ κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες συνεχίζουν νὰ ἀναφέρωνται στὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου χρησιμοποιοῦντες τοὺς παραμορφωτικοὺς φακοὺς τοῦ θρησκευτολογικοῦ ἔρασιτεχνισμοῦ ἢ «διλετταντισμοῦ»

3. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ*, ἔκδοσις β' ἐπισημασμένη, Ἀθῆναι, 1940, σ. 2.

ἀφ' ἐτέρου ἐξ αἰτίας τῆς προσφυγῆς μερικῶν «ἐρευνητῶν» σὲ ὑπερβολὲς καὶ ἀκρότητες κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ — στὶς βιβλικὲς καὶ ἰδίως καινοδιαθηκικὲς μελέτες — τῆς λεγομένης «μορφοϊστορικῆς (formengeschichtlichen) μεθόδου»· καὶ τρίτον ἐπειδὴ πληθύνονται οἱ ἀπόπειρες πρὸς παρασιώπησιν ἢ ὑποβάθμισιν καὶ ἀποδυνάμωσιν τῆς ἀνακαινιστικῆς παρουσίας, μέσα στὴν παγκόσμια Ἱστορία, τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

2. Ἀντιμετώπισις τοῦ θρησκευολογικοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ.

Ὁ θρησκευολογικὸς ἐρασιτεχνισμὸς ἢ «δिलеттанτισμός» προβάλλει τὰ λεγόμενα «παράλληλα», δηλαδὴ διδασκαλίαι ἢ ἐνέργειαι τοῦ Χριστοῦ παρόμοιαι πρὸς διδασκαλίαι ἢ ἐνέργειαι, οἱ ὁποῖαι ἀνακαλύπτονται σὲ προχριστιανικὰ θρησκευόμενα ἢ σὲ φιλοσοφικὰ συστήματα μὲ θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Μερικοὶ «περιῆλθον τὰς πέντε ἡπείρους καὶ ἀνέκριναν ὄλων τῶν χρωμάτων τὰς ἀνθρωπίνας φυλάς καὶ ἐπεστράτευσαν πᾶν ὅτι ἐγράφη εἰς τὰς χιλίας τόσας ἀνθρωπίνας γλώσσας, διὰ νὰ ἀνακαλύψουν, ὅτι αὐτὴ ἡ λέξις ἢ αὐτὴ ἡ φράσις (τῆς Κ.Δ.) ὑπενθυμίζει ἐκεῖνον τὸν στίχον τοῦ Ἡσιόδου ἢ ἐκεῖνην τὴν αἰγυπτιακὴν ἐπιγραφὴν ἢ τὸ τάδε ἰνδικὸν κείμενον ἢ τὴν δεῖνα παροιμίαν τῶν Ἑσκιμῶων»⁴ ἢ τὸ τάδε ἀπόφθεγμα τοῦ Κομφουκίου καὶ τοῦ Λάο-Τσε ἢ τὴν τάδε διδασκαλία τοῦ Βουδδισμού κ.ο.κ.

Βεβαίως στὸν ἐξωβιβλικὸ καὶ ἐξωχριστιανικὸ κόσμον ὑπάρχουν σημαντικὰ σπέρματα ἀληθείας, πνευματικὲς συλλήψεις καὶ ἐμπνεύσεις, ὅπως καὶ θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις ὑψηλές, οἱ ὁποῖαι σὲ μερικὰ σημεῖα ὑπενθυμίζουν ἐνέργειαι, διδασκαλίαι καὶ ἀξιώσεις τοῦ Χριστοῦ⁵. Ἡ Καινὴ Διαθήκη «οὐ μόνον ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξίν σπερμάτων ἀληθείας παρὰ τῷ ἐξωχριστιανικῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἀκόμη προϋποθέτει καὶ τὴν ἐν τινι μέτρῳ δι' αὐτῶν προπαρασκευὴν αὐτοῦ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μέλλοντος λυτρωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος»⁶. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης δέχεται τὴν ὑπαρξί κάποιαις καθολικῆς ἀποκαλύψεως ποῦ ἐπενεργήθηκε ἀπὸ τὸν Λόγο (α' 4: «ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων». Πρβλ. α' 9: «ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»). Ὁ Ἰωάννης λοιπὸν λέγει, ὅτι «ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφ' οὗ χρόνου ὑπάρχει

4. Β. Πλουμίδη, *Εἰσαγωγή στὸν Χριστιανισμό*, ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 85.

5. Εὐαγγέλιον Ἀντωνιάδου, «Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ αἱ Ἐρησκείαι», περ. «Θεολογία», τόμ. ιθ', τεύχος δ', Ἀθήναι, 1948, σ. 673.

6. *Ἐνθ' ἀνατ.*, σ. 672.

αὕτη, παρουσιάζεται ὡς καθολικὴ τις ἐπενέργεια ἢ καθολικὴ ἀποκάλυψις τοῦ Λόγου, ὅστις ἐν τοῖς προτέροις μὲν χρόνοις ἐνήργει ὡς ἄσαρκος, νῦν δὲ ὡς σεσαρκωμένος Λόγος, ὅστις ἐνηνθρώπησεν ἐν τῷ ἱστορικῷ προσώπῳ Ἰησοῦ τοῦ ἐκ Ναζαρετ (Ἰωάν. α' 14: «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»)⁷.

Ἀνάλογα διδάσκουν καὶ μερικοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Γνωστὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Ἰουστίνου περὶ «σπερματικοῦ λόγου», τὸν ὁποῖον οὗτος, ὡς μέρος τοῦ ὄλου, ἀντιδιαστέλλει «πρὸς τὴν τοῦ παντός Λόγου, ὃ ἐστὶ Χριστοῦ, γινώσιν καὶ θεωρίαν». Κατὰ τὸν Ἰουστίνον, «ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα λόγου» καὶ «ὅσα γὰρ καλῶς ἀεὶ ἐφθέγγαντο καὶ εὖρον οἱ φιλοσοφῆσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ Λόγου μέρος εὐρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ ποιηθέντα αὐτοῖς..., ἕκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου Λόγου τὸ συγγενὲς ὀρών, καλῶς ἐφθέγγατο... Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες καὶ βιοῦντες χριστιανοὶ εἰσιν... Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐστὶ... Παρὰ πᾶσι σπέρματα ἀληθείας δοκεῖ εἶναι»⁸. Καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, «πᾶσι γὰρ ἀπαξασπλῶς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ λόγους ἐνδιατρίβουσιν, ἐνοστέτακταί τις ἀπόρροια θεϊκῆ»⁹. «Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλήσιν ἀναγκαία φιλοσοφία»..., «ἐπαιδαγώγει γὰρ καὶ αὕτη τὸ Ἑλληνικόν», ὡς ὁ «νόμος» τοῦς Ἑβραίους «εἰς Χριστόν». Κατὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἐφιλοσόφησαν «ἐπιπνοία Θεοῦ», «κατ' ἐπίπνοϊαν αὐτοῦ»¹⁰. «Καταφαίνεται τοίνυν προπαιδεῖα ἢ ἑλληνικῆ, σὺν καὶ αὐτῇ φιλοσοφίᾳ, θεόθεν ἤκειν εἰς ἀνθρώπους»¹¹. Κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸν ἡ πανανθρωπίνη ψυχὴ εἶναι «ἐκ φύσεως χριστιανικῆ»¹². Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Αὐγουστίνου, ἂν καὶ ἐνέχη σχῆμα ρητορικῆς ὑπερβολῆς: «Αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ νῦν καλεῖται Χριστιανικὴ Ἐρησκεία, ὑφίστατο (ἤδη) παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐδ' ἔλειπέ (ποτε) ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μέχρις οὗ ὁ Χριστὸς

7. Αὐτόθι, σσ. 683-685.

8. Ἰουστίνου, «Ἀπολ. 1 καὶ 2», *Migne* Ἐ.Π. 6, 335-456. Λεωνίδου Φιλιππίδου, *Ἡ Ἱστορία τῶν Ἐρησκευμάτων καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ θεολογίᾳ*, Ἀθήναι, 1938, σσ. 168-172. Εὐαγγέλιου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ Χριστιανικὴ Κοσμοθεωρία*, Ἀθήναι 1949, σσ. 64-66.

9. Κλήμεντος Ἀλεξ., «Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλλήνας 6», *Migne* Ἐ.Π. 8, 173.

10. Αὐτόθι 6, *Migne* Ἐ.Π. 8, 176.

11. Κλήμεντος Ἀλεξ., «Στρωματεῖς 1,7», *Migne* Ἐ.Π. 8, 732.

12. Τερτυλλιανοῦ, «Apologeticus» 7, *Migne* Ἐ.Π. 1,376-377.

ἔλθῃ ἐν σαρκί, ὅθεν (ἀφ' οὗτου) ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἣτις ἤδη υφίστατο, ἤρχισε νὰ καλῆται χριστιανική»¹³.

Ἡ ὑγιὴς θρησκευολογικὴ ἔρευνα, ποὺ μελετᾷ τὰ προχριστιανικὰ σπέρματα θρησκευτικῆς ἀληθείας, ἐντάσσοντας αὐτὰ ἀπροκαταλήπτως στὶς ὁλότητες τῶν πνευματικῶν τους συναρτήσεων, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὑπερέχει τῶν ἄλλων Θρησκειῶν ὄχι μόνον κατὰ βαθμὸν καὶ ποσοτικῶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὴν οὐσίαν. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἀπὸ τὶς θρησκείες, ἀλλὰ «ἡ» Θρησκεία, «ἡ μόνη δηλαδή ἐξ ὀλοκλήρου καλύπτουσα τὴν ἔννοιαν τῆς Θρησκείας καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ πλάτος καὶ βάθος, ἡ μόνη πραγματοῦσα τὴν ἰδέαν αὐτῆς»¹⁴. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κλονισθῇ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι πολλὲς χριστιανικὲς ἀλήθειες ὑπάρχουν κατεσπαρμένες σὲ προχριστιανικὰ θρησκευόμενα ἢ φιλοσοφικὰ συστήματα. Βρίσκονται ἐκεῖ ἀναμειγμένες μὲ πλάνες ἢ μὲ μυθολογικὰ στοιχεῖα. Μοιάζουν μὲ ψήγματα χρυσοῦ καὶ πολύτιμα μαργαριτάρια ποὺ ἀνασύρονται ἀπὸ τεσματώδεις ἐκτάσεις. «Υπάρχουν διαμάντια, ὅπως εἶπε κάποτε ὁ Ἰωσήφ Κούκ, βγαλμένα μέσα ἀπὸ τὴ λάσπη»¹⁵. Εἶναι σταγόνες μέσα στὸν ὠκεανό.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς τὸ πλήρωμα τῆς Θρησκείας δὲν περιλαμβάνει μόνον ὅλες τὶς ἐπὶ μέρους προχριστιανικὲς ἀλήθειες καὶ ἀξίες, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τὶς ἀνακεφαλαιώνει μέσα σὲ νέες πνευματικὲς συναρτήσεις, τὶς καταναγάζει μὲ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, δημιουργεῖ γι' αὐτὲς δυναμικὰ κίνητρα καὶ ἐλατήρια καὶ ἐπὶ πλέον συμπληρώνει τὸ μεγάλο κενόν, ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτές, καὶ ἔτσι ἱκανοποιεῖ τὸ σύνολον τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως. Ὁ Χριστιανισμὸς κατέχει πράγματι μοναδικὴν θέσιν μέσα στὴν θρησκευτικὴ πολυμορφία, διότι εἶναι «ἡ γνησία, ἡ ἀκεραία, ἡ πλήρης καὶ ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια ἀπέναντι τῆς φαινομενικῆς, κλασματικῆς, ἀτελοῦς, μετὰ πλανῶν συνυφασμένης καὶ ἄρα σχετικῆς ἀληθείας τῶν λοιπῶν θρησκειῶν»¹⁶.

Κατὰ τὶς διαπιστώσεις τῆς συγχρόνου Ἱστορίας τῶν Θρησκευμάτων στοὺς πρὸ Χριστοῦ χρόνους ἐκδηλωνόταν παγκοσμία θεανθρωπικὴ προσδοκία, δηλαδή ἰσχυρὰ προσδοκία τῶν λαῶν πρὸς ἐνανθρώπησι τοῦ ἀγωνιωδῶς ἀναζητουμένου καὶ ἰσχυρῶς νοσταλγομένου

13. Αὐγουστίνου, «Retractationes I, 13», *Migne P.L.* 32, 603. Λεωνίδου Φιλιππίδου, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 176.

14. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, *Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Ἀθήναι, 1937, σ. 6.

15. R. A. Torrey, *Ἡ Βίβλος*, μτφρ. Γ.Κ., Ἀθήναι 1951, σ. 13.

16. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, *ἐνθ' ἀνωτ.*

Θεοῦ¹⁷. Ὁ Λυτρωτὴς ἦταν «προσοδοκία ἐθνῶν» (Γεν. μθ' 10)¹⁸. «Τόσον δὲ βεβαία ἦτο ἡ ἀνθρωπότης, ὅτι θὰ κατήρχετο εἰς τὴν γῆν ὁ Θεὸς ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου, ὥστε οἱ λαοὶ ἐπλαττον καὶ ἐβιογράφουν φανταστικοὺς θεανθρώπους, λυτρωτὰς τοῦ κόσμου καὶ σωτήρας. Ὁ δὲ θαυμασιότερον: οἱ μὲν λαοὶ τῆς Δύσεως καὶ τῆς μεσογειακῆς περιοχῆς προσεδόκων τὸν Θεάνθρωπον Λυτρωτὴν ἐξ ἀνατολῶν, οἱ δὲ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς ἐκ δυσμῶν οὕτως ὥστε τοῦ κόσμου παντὸς τὰ βλέμματα προσέκλινον καὶ προσέβλεπον πρὸς τὴν Παλαισίνην. Ἡ παγκόσμιος αὕτη θεανθρωπικὴ προσδοκία πληροῦται διὰ τῆς ἐν τῇ παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ ἐπιφανείας τοῦ μόνου ἱστορικοῦ πραγματικοῦ Θεανθρώπου, τοῦ ἐν Ἐαυτῷ ἔχοντος τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς (Κολ. β' 9) καὶ πολυτρόπως ἀποδείξαντος τὴν Θεότητα Αὐτοῦ, ἀποκαλύψαντος δ' ἐν Ἐαυτῷ καὶ δι' Ἐαυτοῦ τὸν ἀναζητούμενον μόνον ἀληθινὸν Θεόν»¹⁹. Ὡστε χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μοναδικότης τοῦ ἱστορικοῦ Θεανθρώπου Κυρίου Ἰησοῦ²⁰. Οἱ μορφῆς «δῆθεν λυτρωτῶν» στὰ ἐξωχριστιανικὰ θρησκευματα εἶναι «καθαρῶς μυθικαὶ μορφαί, ἐπινοήματα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας»²¹.

Ἐπομένως ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος εἶναι «τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. η' 12), «ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή» (Ἰωάν. ιδ' 6), «αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ διὰ τῆς ἐν τῷ ἱστορικῷ Ἰησοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀποκαλυφθεὶς σωματικῶς καθ' ὄλον αὐτοῦ τὸ πλήρωμα»²². Οἱ θεῖες ἐνσαρκώσεις στίς προχριστιανικὲς θρησκείες «δὲν εἶναι κυρίως ἐνανθρωπήσεις τοῦ Θεοῦ, καθ' ἃς συντελεῖται σάρκωσις ἐν ἀσυγχύτῳ ἐνώσει τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλ' ἀπλὴ μεταμόρφωσις· ὁ Θεὸς δηλαδὴ δὲν γίνεται ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον ὑποδύεται τὴν μορφὴν ὠρισμένου ἀνθρώπου, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἐπανάληψις τῶν τοιούτων μεταμορφώσεων. Διὰ τοῦτο ἐξ αὐτῶν οὐδαμῶς προκύπτει τὸ τῆς χριστιανικῆς

17. Λεπτομέρειες γιὰ τὴν παγκοσμία προσδοκία Θεανθρώπου Λυτρωτοῦ βρισκόμε στὸ θαυμάσιο ὀγκῶδες ἔργο τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου: *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς*, Ἀθήναι 1958, σσ. 764-886.

18. Πρὸβλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ Αἰωνία Ἀλήθεια*, ἐν Ἀθήναις 1960, σσ. 180-190.

19. Λεωνίδου Φιλίππιδου, *Σύγχρονος θρησκευτολογικὴ κίνησις*, ἐν Ἀθήναις 1952, σσ. 12-14.

20. Περισσότερα σχετικῶς βλ. στὸ θαυμάσιο βιβλίο: Alois Riedmann, *Die Wahrheit über Christus: Ein religionsgeschichtlicher Vergleich*, Freiburg im Br. 1952.

21. *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 17 ἐξ.

22. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, *Ἐνθ' ἄνωτ.*

ἐνανθρωπήσεως θεανθρωπικὸν πρόσωπον»²³. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεφάνη ὡς νέα παντελῶς Θρησκεία, «ὡς λάμψις ἀπ' οὐρανοῦ φωτὸς ἐκθαμβωτικοῦ..., ὡς ἔκπαιγλος ἀποκάλυψις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν σαρκὶ φανερωθέντος, ὡς Θρησκεία ἀπόλυτος, ὑπερκειμένη χρόνου καὶ χώρου, ἀσύγκριτος καὶ τελειοτάτη, κατ' εἶδος καὶ γένος καὶ κατὰ περιεχόμενον ἀξιών»²⁴.

Γενικῶς ἡ ἀπροκατάληπτος θρησκευολογικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει τὴν αὐτοτέλεια, τὴν ἰδιοτυπία καὶ τὸν ἀποκαλυπτικὸ θεῖο χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν θεότητα τοῦ Ἰδρυτοῦ του²⁵.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προβληθοῦν ἰδιαίτερος περὶ τὸ 2000 μὲ ἀξιοποιήσι καὶ τῶν σημερινῶν θρησκευολογικῶν δεδομένων ἀπὸ τὴν Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ, ἡ ὁποία ἰδιαίτερος πρέπει νὰ ἐστίασῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στὴν πειστικὴ ἀντίκρουσι τοῦ ἐπαναλαμβανομένου καὶ διατυμπανιζομένου — καὶ σ' αὐτὲς τὶς ἐφημερίδες κατὰ τὶς μεγάλες ἐορτὲς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα — ἰσχυρισμοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ διηγήσεις περὶ τῆς Γεννήσεως, τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐπαναλαμβάνουν δῆθεν μὲ νέα μορφή τὰ παριστώμενα στὶς τελετὲς τῶν ἀρχαίων μυστηριακῶν θρησκειῶν, στὶς ὁποῖες τελετὲς παρουσιαζόνταν δραματικῶς ἢ ζωῆ, τὰ δεινά, ὁ θάνατος, ἡ ἀναβίωσις καὶ ἡ τελικὴ νίκη μυθολογικῶν πατρῶνων θεῶν (τοῦ Διονύσου, τῆς Περσεφόνης, τῆς Δήμητρας, τοῦ Ἀδώνιδος, τοῦ Ὀσίριδος, τῆς Ἴσιδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα κ.ἄ.). Ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ πρέπει νὰ παρακολουθῆ κατὰ πόδας τὶς συνεχῶς προβλλόμενες νέες διατυπώσεις τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν ἀντικρούη, ἐπισημαίνοντας ὅτι τὰ εἰδωλολατρικὰ μυστήρια εἶχαν πανθεΐζοντα φυσιολατρικόν χαρακτήρα καὶ συνέχιζαν τὴν κυρίως λατρεία ἀρχαίων γεωργικῶν λαῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀντικείμενό της τὴν χειμερινὴ νέκρωσι καὶ τὴν ἐαρινὴ ἀναζωογόνησι τῆς φύσεως, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ λατρεία, ποῦ ἀνταποκρίνεται στὶς προφητεῖες καὶ προτυπώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἰκανοποιεῖ ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς τὶς περὶ λυτρώσεως βαθύτερες νοσταλγίες καὶ προσδοκίες τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, ἔχει ὡς θεμέλιά της τὰ ἀδιάσειστα γεγονότα τῆς Γεννήσεως, τῆς Ζωῆς, τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ποῦ συνέβησαν, ἐκτυλίχθησαν καὶ διαδραματίσθησαν μέσα

23. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 9-10.

24. Λεωνίδου Φιλίππιδου, Ἡ Ἱστορία τῶν Θρησκευμάτων καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Θεολογίᾳ, Ἀθῆναι, 1938, σσ. 127-128.

25. Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 140 ἔξ.

στά ιστορικά πλαίσια και ἔχουν προσιτὲς στὴν ιστορικὴ ἔρευνα τοπικὲς και χρονικὲς συναρτήσεις²⁶.

3. Ἡ κριτικὴ ἔρευνα τῆς Καινῆς Διαθήκης και ἡ ἀξιοπιστία τῶν Εὐαγγελίων και τῶν ἄλλων βιβλίων αὐτῆς.

Ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ δὲν πρέπει νὰ δίδῃ ἀφορμὴν νὰ κατηγορηθῆται ὅτι καταφεύγει στὸ σφάλμα τῆς «λήψεως τοῦ ζητουμένου». Γι' αὐτὸ ὁ κεντρικὸς και κύριος στόχος αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀντίκρουσις τῆς ἀμφισβητήσεως τῆς ιστορικῆς ἀξιοπιστίας πρωτίστως τῶν Εὐαγγελίων και ἔπειτα τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ ἀμφισβήτησις αὐτὴ κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες χρησιμοποίησε ὡς ἐφαλτήριο τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῶν καινοδιαθηκικῶν βιβλίων και ιδίως τὴν κακοποίησι αὐτῶν πάνω σὲ προκρούστειες κλίνας, τὶς ὁποῖες κατασκεύασαν και ἐξακολουθοῦν νὰ κατασκευάζουν οἱ ὑπερβολὲς και ἀκρότητες περὶ τὴν χρῆσι και ἐφαρμογὴ τῆς λεγομένης «μορφοϊστορικῆς (formgeschichtlichen) μεθόδου», τὴν ὁποία διέδωσαν οἱ Karl Ludwig Schmidt, Martin Dibelius, Rudolf Bultmann, οἱ ἐπίγονοι τοῦ τελευταίου κ.ἄ. (Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου αὐτῆς στὴν Καινὴ Διαθήκη γιὰ πρώτην φορὰ ἤκουσεν ὁ γράφων στίς ἐξαίρετες παραδόσεις τῶν ἀειμνήστων Καθηγητῶν αὐτοῦ Νικολάου Λούβαρι και Ἀρχιμ. Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, οἱ ὁποῖοι, ὡς γνωστόν, ὑπήρξαν συνετοὶ σκαπανεῖς και ἀνανεωτὲς τῶν Καινοδιαθηκικῶν Σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα). Οἱ ὑπερβολὲς και καταχρήσεις περὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου αὐτῆς εἶχαν ὡς κίνητρο και ἐλατήριο τὴν ἀρνησι τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεάνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ἔνεκα κοσμοθεωρητικῆς a priori ἀρνήσεως τοῦ ὑπερβατικοῦ παράγοντος και ὑπερφυσικοῦ στοιχείου ἢ ἔνεκα προσκολλησεως στὴν ἀγνωστικιστικὴ μορφὴ τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ διάθεσις ὠδήγησε στὸν ἰσχυρισμό, ὅτι οἱ περὶ Χριστοῦ ἀφηγήσεις και ἐπισημάνσεις, πού μὲ διάφορες φιλολογικὲς μορφὲς συγκεντρώθηκαν μέσα στα Εὐαγγέλια και στα ἄλλα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, δὲν εἶναι ιστορικῶς ἀξιόπιστες, ἐφ' ὅσον δῆθεν δὲν παρουσιάζουν τὴν ἀντικειμενικὴν ιστορικὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἐκφράζουν ὑποκειμενικὰ βιώματα πού μορφοποιοῦνται και κατοπτρίζονται στὸ κήρυγμα, στὴν κατήχησι, στὴ λατρεία, στὴν ἀπολογητικὴν προσπάθεια και στὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξι τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἐπομένως στὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν ἀνευρίσκομε τὸν πραγματικὸν ιστορικὸν Ἰησοῦ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν τῆς ὁμολογίας και τοῦ

26. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἱστορικὴ προσέγγισις τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου*, Ἀθήναι, 1991, σσ. 5-6.

καὶ τῆς «γνωστικῆς» ἀπολυτρωτικῆς διδασκαλίας, εἴτε ὡς συνισταμένη τῶν κοινωνικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης κ.τ.τ.²⁸.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ πρέπει νὰ καταπολεμήσῃ τὶς «ἀπομυθευτικὲς» αὐτὲς τάσεις. Ἰδίως οἱ θεολόγοι καὶ οἱ χριστιανοὶ διανοούμενοι πρέπει νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὴν εὐσεβοφάνεια τῶν νεωτάτων δοκητῶν καὶ ἀρνητῶν τοῦ ἱστορικοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἀπομυθευτικὴ τους ἀπόπειρα δὲν κλονίζει τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διότι ἡμποροῦμε δῆθεν νὰ οἰκοδομούμεθα πνευματικῶς μετὰ τὴν ὑπαρξιακὴ ἐξήγησι καὶ ἐρμηνεία (existenziale Interpretation) τῶν ἀπομυθευομένων διηγήσεων. Ὁ κάθε πιστός, κατ' αὐτούς, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο καὶ τὴν ἱστορικὴ ἀξιοπιστία τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡμπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἱκανοποιῆται μὲ τὴν ἱστορικότητα... τοῦ ἰδικοῦ του εἶναι καὶ μὲ τὴν ἀναζήτησι τοῦ βαθυτέρου ὑπαρξιακοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖο τὰ κείμενα αὐτὰ περιέχουν γι' αὐτὸν προσωπικῶς. Εἶναι φανερόν, ὅτι τέτοιες ἀπόψεις σημαίνουν ὑπονόμευσι τῶν θεμελίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολὺ πιὸ ὑπουλὴ καὶ πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ ἔκαναν σὲ παλαιότερες ἐποχὲς οἱ ἀρνητὲς τῆς Θεότητος τοῦ Κυρίου. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ προσωπεῖο μιᾶς τέτοιας εὐσεβοφανοῦς θεολογίας. Ὁ Gerhard Ebelin ἔχει τονίσει: «Ἐὰν ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ πίστις στὸν Ἰησοῦ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἴδιον τὸν Ἰησοῦν, αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ τέλος πάσης Χριστολογίας»²⁹. Σαφεσιάτη εἶναι ἡ διακήρυξις τοῦ Ἀπ. Παύλου: «Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγεραται, ματαία ἡ πίστις ἡμῶν» (Α' Κορ. ιε' 17)³⁰.

Ἐπειδὴ ἡ ἀναφερομένη στὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου «ἀπομυθευτικὴ» προσπάθεια συνεχίζεται ὑπὸ διάφορες μορφές μὲ ἀμείωτη ἔντασι, γίνεται φανερόν ὅτι ἡ περὶ τὸ 2000 Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ λεπτομερῶς μὲ τοὺς κυριωτέρους ἐκ τῶν σημερινῶν ἰσχυρισμῶν περὶ ὑπάρξεως ἀγεφυρωτοῦ χάσματος μεταξὺ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ τοῦ κηρύγματος. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἀξιοποιηθοῦν τὰ νεώτατα δεδομένα τῆς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς ἱστοριοφιλολογικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς νηφαλίας χρήσεως τῆς «μορφοϊστορικῆς» μεθόδου γιὰ τὴ μελέτη τῶν Εὐαγγελίων καὶ ὄλων

28. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ὁ «Ἰησοῦς τῆς Ἱστορίας» καὶ ὁ «Χριστὸς τοῦ κηρύγματος», Ἀθήνα, 1991, σσ. 16-17.

29. Walter Künneth, *Glauben an Jesus?* München 1951, σ. 102.

30. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ὁ «Ἰησοῦς τῆς Ἱστορίας» καὶ ὁ «Χριστὸς τοῦ κηρύγματος», Ἀθήνα, 1991, σσ. 37-38.

τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ. Πρέπει νὰ ἐκσυγχρονισθῆ ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ μὲ τὴν ἐπισήμανσι καὶ ἀξιοποίησι τῶν δεδομένων τῆς Ἱστορίας τῶν τρόπων τῆς συντάξεως (Redaktionsgeschichte) αὐτῶν. Ἡ προσπέλασις στὴν Ἱστορία αὐτὴ γίνεται μὲ ἐνδελεχὴ ἀνίχνευσι, προσδιορισμὸς, συγκριτικὸς ἔλεγχος καὶ ἀξιολόγησι τῶν βιβλίων αὐτῶν καὶ μὲ ἐφαρμογὴν ἐκλεπτυσμένων μεθόδων πρὸς ἀναζήτησι τῆς πρωταρχικῆς Χριστολογικῆς παραδόσεως. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀντικειμενικῆς καὶ ἀπροκαταλήπτου ἐρεῦνης καθίσταται φανερόν, ὅτι τὸ ὁποιοδήποτε φιλολογικὸ εἶδος (Genus literarium) τῶν προὔπαρχουσῶν προφορικῶν καὶ γραπτῶν παραδόσεων, εἴτε πρόκειται γιὰ πολὺ μικρὰς ἐνότητες (Formeln), εἴτε γιὰ λίγο ἐκτενέστερες ἐνότητες (Formen), εἴτε γιὰ ἀνθολογία λόγων τοῦ Ἰησοῦ (προφητικῶν λόγων ἢ λόγων σοφίας ἢ λόγων τοῦ νόμου ἢ παρομοιώσεων καὶ παραβολῶν κ.λπ.), εἴτε γιὰ συλλογὰς διηγήσεων πράξεων τοῦ Κυρίου (θαυμάτων, παθῶν, ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος κ.τ.τ.), εἴτε γιὰ λόγους τοῦ ποῦ ἀρχίζουν μὲ τὸ «Ἐγώ», εἴτε γιὰ ἀπανθίσματα λειτουργικῶν δοξολογιῶν καὶ ὕμνων, ὅποιαδήποτε λοιπὸν ἀπὸ τὶς φιλολογικὰς αὐτὰς μορφὰς, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς παλαιότερες καὶ πιὸ μικρὰς, ποῦ ἔχει θέσι στὴν ζωὴ (Sitz im Leben) τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων, συνδυάζει ἀρμονικῶς τὴν ὁμολογία πίστεως ἢ τὸ κηρυγματικὸ μῆνυμα μὲ τὴν ἀξιόπιστη ἱστορικὴ εἶδησι καὶ καθιστᾷ φανερὴν — ὄχι τὴν ἀ-συνέχεια (Diskontinuität, discontinuity), ἀλλὰ — τὴν ἀνευ χασμάτων ὀργανικὴν συνέχεια (Kontinuität, continuity) τοῦ προπασχαλείου Ἰησοῦ καὶ τοῦ μεταπασχαλείου Χριστοῦ. Ἡ συνένωσις μερικῶν ἀπὸ τὰ μικρότερα αὐτὰ φιλολογικὰ εἶδη δημιουργήσῃ τὰ 4 μεγαλύτερα φιλολογικὰ γένη τῆς Κ.Δ. (Gattungen: Εὐαγγέλια, Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκάλυψι).

Ὡς ἤδη ἔχει ἐπισημάνει ὁ γράφων, οἱ ἔρευνες σήμερον σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἐπισημαίνουν μερικὰς ἀκριβῶς ἐκφράσεις ἀπὸ τὸ ἀραμαϊκὸ πλαίσιο τῆς ἰδίας τῆς μητρικῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ (ipsissima verba ἢ ipsissima vox), ὅπως καὶ πρωταρχικὰς ἐνέργειες καὶ τάσεις τῆς δράσεώς Του. Ὁ Ἰησοῦς πάντοτε ἐμφανίζεται ὀλοκάθαρα ὡς μία ἱστορικὴ μορφή, ποῦ ὅμως ὑπερακοντίζει τὶς ἀνθρώπινες ἱστορικὰς διαστάσεις. Ἀφ' ἐνὸς ὁ ἀνακαλυπτόμενος ἀπὸ τὴν νεωτάτη Βιβλικὴ ἐπιστήμη πρωταρχικὸς ἱστορικὸς πυρὴν τῆς βιογραφίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ δοξασμένος Χριστὸς τοῦ μεταπασχαλείου κηρύγματος εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο. Μάλιστα γίνεται φανερόν, ὅτι, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς ἱστορικῆς γενετικῆς μεθόδου, δὲν πρέπει νὰ ἰσοπεδῶνῃμε τὸν «Ἰησοῦ τῆς Ἱστορίας» καὶ τὸν «Χριστὸ τοῦ κηρύγματος». Ὁ πρῶτος γιὰ μᾶς εἶναι ἢ θεία κλήσις, ὁ δεῦτερος εἶναι ἢ ἀνθρώπινη ἀπάντησις. Ὁ πρῶτος εἶναι ἢ θεία ἀποκάλυψις, ὁ δεῦτερος εἶναι ἢ ἀνταπόκρισις σ' αὐτὴν καὶ

ἡ οἰκειώσις τοῦ μηνύματός της. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τοῦ δευτέρου καὶ ὄχι ἀντιστρόφως.

Ἀσφαλῶς ἡ ἐμπειρία τοῦ κενοῦ τάφου, τῶν ἐμφανίσεων τοῦ Ἄνασταντος, τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνετέλεσαν ὥστε καὶ ὁ προπασχάλειος Ἰησοῦς νὰ κατανοῆται καὶ ἐρμηνεύεται καλύτερα μὲ τὴν αἴγλη τοῦ φωτὸς τῆς Ἀναστάσεως. Αὐτὸ εἶναι τελείως φυσικό. Ἄλλ' ὅμως τὰ προπασχάλεια χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ ἀνακαλύπτονται ἀπὸ τὴν ἀπροκατάληπτη ἱστορικοφιλολογικὴ καὶ ἱστορικοκριτικὴ ἔρευνα, εἶναι ὁμογενὴ καὶ ὁμοιογενὴ πρὸς τὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ κηρυγματος, εἶναι ἀπλῶς ἢ ρίζα μὲ τοὺς ζωτικὸς χυμοὺς ποὺ τροφοδοτεῖ τοὺς κλάδους τοῦ κηρυγματικοῦ χριστολογικοῦ δένδρου, ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὶς πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες, εἶναι τὸ πρωταρχικὸ ὄργανικὸ καὶ βιολογικὸ αἶτιο τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὄλου ὀργανισμοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἶναι τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, εἶναι ὁ ἐσώτατος κύκλος, πάνω στὸν ὁποῖο μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἀναπτύχθηκαν ὑπερκείμενοι εὐρύτεροι κύκλοι, ποὺ ὅμως εἶναι τοποθετημένοι ἐπαλλήλως, σὲ διάταξι ὁμόκεντρον μὲ τὸν πρωταρχικὸ κύκλο, ὁ ὁποῖος προβάλλει τὸν Θεάνθρωπο τῆς Ἱστορίας. Τοὺς ὁμοκέντρους αὐτοὺς ὑπερκειμένους κύκλους ὑπενθυμίζει ἀκριβῶς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου: «Ὁ δὲ Πράκλιτος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, Ἐκεῖνος διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν» (Ἰωάν. ιδ' 26). Μετὰ τὴν Ἀνάστασι οἱ Ἀπόστολοι ἔφεραν στὴ μνήμη τους καὶ κατενόησαν πληρέστερον τὴν ἔννοια πολλῶν λόγων καὶ πράξεων τοῦ Κυρίου (Προβλ. Ἰωάν. β' 22): «ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγε...» Πράξ. ια' 16: «ἐμνήσθη δὲ τοῦ ρήματος Κυρίου ὡς ἔλεγε»)³¹.

Τὸ ὅτι τὰ Εὐαγγέλια δὲν εἶναι ἱστορικὲς «βιογραφίες» μὲ τὴ σημερινὴ σημασία τῆς λέξεως, αὐτὸ δὲν σημαίνει κατὰ σχέσιν αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ ὅτι ὁ κηρυγματικὸς καὶ ἱεραποστολικὸς τους χαρακτήρ ἀποκλείει νὰ περιέχουν περιστατικῶς καὶ ἀποσπασματικῶς ὄχι μόνον πληθὸς αὐθεντικῶν βιογραφικῶν στοιχείων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπὸ τὰ μικρότερα ἢ μεγαλύτερα τεμάχια ἐνός puzzle, ἡμποροῦμε νὰ συναρμολογήσωμε ἀνάγλυφα καὶ ὀλοζώντανα τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπογραφίας καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἱστορικοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνδείξεις τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς πολλῶν γεγονότων. Μόνον μὲ τὸ λογικὸ σφάλμα τῆς «λήψεως τοῦ ζητουμένου» θὰ ἡμποροῦσε κανεὶς

31. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 24-28.

νὰ ἀποκλείσει τὸ πρωτόγνωρο ἱστορικὸ γεγονός τῆς συνενώσεως καὶ συνυπάρξεως τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ θείου στοιχείου στὴν καινοφανῆ μοναδικὴ ὄντικη πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται στὸν Θεάνθρωπο Κύριο³².

4. «Ἀπόδειξις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως» (Α' Κορ. β' 4).

Ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ θὰ ἠμπορῇ νὰ ἐνισχυθῆ σημαντικῶς περὶ τὸ ἔτος 2000 ἀντιμετωπίζοντας θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς πλῆθος δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐμφανισθοῦν καὶ θὰ ἀναφέρονται στὶς συναρτήσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰ ἱστορικά, κοινωνιολογικὰ καὶ πολιτισμ(τ)ικὰ δεδομένα. Πρέπει νὰ προβληθῆ ἰδιαίτερος ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐν Χριστῷ ζωὴ σημαίνει κατοχύρωσι τῆς θείας αὐθεντίας τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴν «ἀπόδειξιν τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως», τὴν ὁποία προέβαλλεν ὁ Ἀπ. Παῦλος (Α' Κορ. β' 4) καὶ ἀναζητοῦσαν ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος καὶ ὁ Πασκάλ καὶ τὴν ὁποία εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ Γαμαλιήλ, ὅταν ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοκεντρικοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων: «ἐὰν ἢ ἐξ ἀνθρώπων..., καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστὶν οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτό, μήποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθήτε» (Πράξ. ε' 38-39). Ἡ «ἀπόδειξις τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως» στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, κατὰ τὴν ὁποία «ὄ,τι ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ἐπιτεύγματα τόσον μεγάλα καὶ τόσον μοναδικά, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πλάνη ἢ αὐταπάτη»³³.

Κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴ δευτέρην στὴν τρίτη χιλιετία τοῦ Χριστιανισμοῦ πρέπει ἰδιαίτερος νὰ τονισθῆ ὅτι τὸ χριστιανικὸ μήνυμα δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς ὄ,τι συνέβη «τῷ καιρῷ ἐκείνῳ», δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐπίγειαν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ στὴν Παλαιστίνη, ἀλλὰ καὶ εἰς ὄ,τι ἀναφέρεται στὸ μέλλον μέχρι τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ παρὼν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων θεὰ τῆς δόξας τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἀποκαλυφθῆ στὶς ἔσχατες ἡμέρες, εἶναι δύναμις, ἡ ὁποία ἐνεργοποιεῖται μέσα στὸν κόσμον καὶ στὸ παρόν. Ἡ ἐσχατολογικὴ αὐτὴ θεὰ εἶναι ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴ στάσιν τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς προφυλάσσει ἀπὸ ψευδεῖς ἐνδοκοσμικὰς ἐσχατολογικὰς προσδοκίαις σωτηρίας, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτυγχανόταν μὲ ἀνθρώπινα μέσα (λ.χ. τῆς τεχνικῆς, τοῦ οἰκονομικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς κοινωνίας, τῶν πολιτικῶν συστημάτων, τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιολογικῆς δυνάμεως, τῆς «νέας τάξεως», τῆς «παγκοσμιοποιήσεως»).

Ἡ συμμετοχὴ στὸν μυστικὸ βίον τοῦ Χριστοῦ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον

32. Αὐτόθι, σσ. 22-23.

33. Νικολάου Λούβαρι, *Μεταξὺ δύο κόσμων*, Ἀθήνα, 1949, σ. 307.

νά είναι «καινή κτίσις» (Γαλ. στ' 15): νά λογίζεται «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος» (Φιλιπ. δ' 8): νά παρουσιάζη τοὺς καρποὺς τῆς ἐν Πνεύματι ζωῆς, οἱ ὅποιοι εἶναι «ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια» (Γαλ. ε' 29) καὶ νά ἐπαναλαμβάνη μὲ τὸν Ἀπ. Παῦλο: «Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ» (Φιλιπ. δ' 13).

Τὸ ἔτος 2000 εἶναι νέα ἀφορμὴ γιὰ νά ἐπισημανθῆ ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ ἐξουδετερώνει τὸν κίνδυνο τῆς ἀλλοτριώσεως ἢ τῆς φυγῆς καὶ τῆς ἀποξενώσεως ἀπὸ τὰ διάφορα θεοδώρητα, ἀλλὰ μὴ θεοποιούμενα, ἀγαθὰ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ συντελεῖ, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐλπίς νά ἐνεργοποιηθῆται καρποφόρος καὶ ἐπαναστατικῶς στὴν ἀνακαινιστικὴ προσπάθεια τῶν διαφόρων πολιτιστικῶν δομῶν. Ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς εἶναι πραγμάτως ἀξιών, ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ὁ φορεὺς τῶν ὑψίστων ἀξιών, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν μέσα στὴν Ἱστορία ἐκπολιτιστικὸς παράγων, ποῦ ὡς δραστικὴ ἐντελέχεια καὶ μορφοποιούσα ζωτικὴ πλαστικὴ δύναμις ἠμπορεῖ νά διαπλάσῃ καὶ νά συνενώνῃ σὲ ὀργανικὴ ὁλότητα ὅλες τὶς πτυχὲς καὶ ἐκφάνσεις τοῦ πολιτιστικοῦ βίου τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν. «Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι θρησκεία στατικὴ, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀκατάβλητον καὶ ἀνεξάντλητον κίνητρον πρὸς διηνεκὴ κίνησιν καὶ δρᾶσιν, καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ζωὴν πυρετώδη, θέλει τὰς ψυχὰς νά γρηγοροῦν καὶ νά καίουν ἐν δημιουργικῇ δραστηριότητι, εἶναι δύναμις δημιουργὸς τοῦ ἀγαθοῦ, ὀρμητικὴ φορὰ νεουργός, μεταμορφωτικὴ καὶ μετουσιωτικὴ τῶν παλαιῶν εἰς καινά, τῶν κατωτέρων καὶ ταπεινῶν εἰς ἀνώτερα καὶ ὑψηλά»³⁴.

Γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἰσχύει ὁ στίχος τοῦ φιλοσόφου ποιητοῦ:

*τό ἀνέφικτο ἐδῶ ὅμως
γίνεται πραγματικότης.*

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι μόνον ἡ θρησκεία τῆς ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκεία τῆς δυνάμεως:

*Θρησκεία τοῦ Σταυροῦ
ἐσὺ μόνον δένεις
σ' ἁρμονικὸ στεφάνι
τῆς ταπείνωσης καὶ τῆς δυνάμεως
τὸν διπλὸ φοίνικα» (Schiller)³⁵.*

34. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, μν. ἔ., σσ.17-18.

35. Νικολάου Λούβαρι, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 337 καὶ 317-318.

Και ἡ σημερινή Ἀπολογητικὴ πρέπει μὲ συγχρονισμένη τεκμηρίωσι νὰ δείξη ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ «τελειοτάτη ἔκφρασις, σύμπτυξις καὶ συστηματοποίησις τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν, δυνάμεων καὶ βοηθειῶν» καὶ «ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον, ἐφ' οὗ ἡ ἀνθρωπότης οἰκοδομοῦσα θὰ κτίσῃ τὸ μέγαρον τοῦ εὐτυχεστέρου μέλλοντος»³⁶.

Πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ ζήτημα τῆς κακῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀπαράδεκτων ἐκτρόπων πού ἔχουν γίνεи καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει νὰ καταστῇ συνειδητὸν ὅτι, ἐὰν οἱ λεγόμενες χριστιανικὲς κοινωνίες διέρχωνται κρίσι καὶ ἐὰν δίδονται ἀφορμὲς στὸ νὰ διατυμπανίζωνται πραγματικὰ ἢ χαλκευμένα ἐκκλησιαστικὰ σκάνδαλα, ἢ εὐθύνη δὲν βρίσκεται στὸν Χριστιανισμὸ ἢ στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ εἴτε στοὺς κακοὺς ἐκπροσώπους τῆς, εἴτε σ' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὴν καταπολεμοῦν ἀπὸ ἐχθρικὴ διάθεσι ἢ ἀπὸ ἄγνοια. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις μόνον ἐφ' ὅσον γίνεται δεκτὸς καὶ εἶναι τὸ ἐνιαῖο ρυθμιστικὸ κέντρο τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τονίζεται ὅτι δὲν εἶναι σκοταδισμὸς «ἡ ἐμμονὴ στὸ ἰδεῶδες τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον εἰρωνεύονται οἱ μανιχαῖζοντες στοχαστὲς ἢ οἱ παντὸς εἴδους ψευτοπροοδευτικοί. Ὅπως δὲν μπορούμε ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ἔννοια τῆς ὑγιούς δημοκρατίας, ἐπειδὴ τὴν δημοκρατία ἔχουν ὡς ἀπατηλὸ σύνθημά τους οἱ μελανοχίτωνες ἢ ἐρυθροχίτωνες ἢ κυανοχίτωνες ἐκπρόσωποι τοῦ φασισμού, ἔτσι εἶναι ἀπαράδεκτο νὰ ὑπονομεύωμε τὸ ἰδεῶδες τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπειδὴ τοῦτο χρησιμοποιήθηκε ὡς σύνθημα ἀπὸ ἐκείνους, πού κατέλυσαν στὸ παρελθὸν τὶς πολιτικὲς μας ἐλευθερίες. Ποτὲ δὲν ἀρνούμεθα τὸ γνήσιο, ἐπειδὴ τὸ πλαστὸ, γιὰ νὰ κυκλοφορήσῃ, μιμείται τὴ μορφὴ τοῦ γνησίου ἢ ἀναμιγνύεται μὲ αὐτό»³⁷.

Ἡ Ἀπολογητικὴ πρέπει νὰ δεικνύῃ ὅτι σὲ ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς ἐπιθέσεις, οἱ ὁποῖες γίνονται ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ὀνόματι παραλείψεων ἢ ἀπαράδεκτων πράξεων «Χριστιανῶν» ἢ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐκδηλα λιγώτερα ἢ περισσότερα σοφίσματα ἢ λογικὰ σφάλματα, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔχομεν ἐπισημάνει, εἶναι ἡ «μετάβασις εἰς ἕτερον γένος» ἢ ταύτισις τοῦ ἐπουσιῶδους πρὸς τὸ οὐσιῶδες καὶ τῆς ἐννοίας τῆς καταχρήσεως

36. Κωνσταντίνου Καλλινίκου, *Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως*, Ἀλεξάνδρεια 1924, σ. 30.

37. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς*, Ἀθήνα, 1980, σ. 22.

πρὸς τὴν ἔννοια τῆς χρήσεως· ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ὅλου ἀπὸ τὸ μέρος (*pars pro toto*)· ἡ λήψις τοῦ ζητουμένου, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ζητούμενο, ἡ ἀποδεικτέα πρότασις, χρησιμοποιεῖται ὡς ἀποδεικτικὸς λόγος· ἡ χρῆσις τοῦ σοφίσματος τοῦ «*ψευδοῦς αἰτίας*», κατὰ τὸ ὁποῖο σόφισμα ἡ τοπικὴ ἢ χρονικὴ σχέσις μεταξὺ πραγμάτων ἢ φαινομένων ἢ γεγονότων ἐκλαμβάνεται ὡς γενετικὴ καὶ αἰτώδης σχέσις (*post hoc, ergo propter hoc* = ὕστερα ἀπὸ αὐτό, ἄρα ἐξ αἰτίας αὐτοῦ)· ἡ «*τῶν ὄρων τετράς*», κατὰ τὴν ὁποία στὸν συλλογισμὸν ἡ ἔννοια τοῦ μέσου ὄρου δὲν εἶναι, ὅπως θὰ ἔπρεπε, κοινὴ στὶς δύο προκειμένες προτάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα· ἡ ταύτισις τοῦ ὄργανοῦ πρὸς τὸ ποιητικὸν αἴτιον, τοῦ ὄρου ἢ τῆς προϋποθέσεως (*conditio*) πρὸς τὴν οὐσίαν (*essentia*) ἢ πρὸς τὴν ποιότητα (*qualitas*) ἢ πρὸς τὴν γενεσιουργὸν αἰτία (*causa*)³⁸.

5. Ἡ ἐμβέλεια τῆς Χριστολογικῆς Ἀπολογητικῆς.

Τὰ ὄρια, μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται ἡ Χριστολογικὴ Ἀπολογητικὴ ὑπόκεινται στὸν ἴδιον περιορισμὸν, ὁ ὁποῖος ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς τομείς τῆς Ἀπολογητικῆς, ἡ ὁποία περιορίζεται στὸ νὰ δείξη ὅτι οἱ ἀπρόσιτες στὴν ἀνθρωπίνην διάνοια «*ὑπὲρ λόγον*» θεῖες ἀλήθειες τῆς χριστιανικῆς πίστεως δὲν εἶναι «*παρὰ λόγον*», ἀλλὰ «*κατὰ λόγον*» καὶ ἐπομένως δὲν ἔρχονται σὲ σύγκρουσι πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμη. Ἡ Ἀπολογητικὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ προσφέρῃ μαθηματικὰς ἀποδείξεις γιὰ τὸ θεῖον μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντικρούῃ τὶς περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου ἀρνητικὰς ὀρθολογιστικὰς ἀπόψεις ἐξετάζοντας τὶς χωροχρονικὰς ἱστορικὰς συναρτήσεις αὐτοῦ, γιὰ τὶς ὁποῖες λ.χ. οἱ Ἀπόστολοι κηρύττουν: «*Ὁ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν... ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν*» (Α' Ἰωάν. α' 1-3). Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης μαζί διεκήρυξαν μπροστὰ στὸ Συνέδριον: «*Οὐ δυνάμεθα ἡμεῖς, ἃ εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν*» (Πράξ. δ' 20).

Ὁ σκοπὸς τῆς Χριστολογικῆς Ἀπολογητικῆς περιορίζεται στὸ νὰ καταδειχθῇ ὅτι «*γιὰ νὰ γίνῃ κάποιος ἄπιστος, ὅπως ἔλεγεν ὁ Pascal, πρέπει νὰ ἐφοδιασθῇ μὲ ἰσχυρὴ δόσι εὐπιστίας. Οἱ ἄπιστοι εἶναι οἱ μᾶλλον εὐπιστοί. Πιστεύουν εὐχαρίστως κάθε τι ἄλλο, ἐκτὸς ἐκείνου, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ πιστεῦσουν*»³⁹.

38. Πρβλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἐκκλησία καὶ Διάλογος*, Ἀθήνα, 1985, σσ. 83-84. Τοῦ ἰδίου, *Ἀκροβολισμοὶ κρούσεως*, Ἀθήνα, 1996, σ. 42.

39. R. A. Torrey, *Αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Ἀθήνα, 1930, σ. 22.

Ἄναμφιβόλως ἡ πίστις στὸν Χριστὸ εἶναι ὄχι ἀποτέλεσμα λογικῶν ἀποδείξεων, ἀλλὰ ἐσωτερικὴ καταφατικὴ ἀπάντησις στὴν κλήσι τῆς Θείας Χάριτος. «Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ πατήρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν» (Ἰωάν. σι' 44). Ἡ πίστις αὐτὴ εἶναι ἐσωτερικὸ βίωμα, ἄμεση πνευματικὴ θέα καὶ ἐμπειρία. Ἐπομένως τὸ βεληνεκὲς τῆς Χριστολογικῆς Ἀπολογητικῆς, τῆς ὁποίας μερικὰ κύρια θέματα ἐνδεικτικῶς παρουσιάσαμε προηγουμένως, εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν πιστῶν καὶ ἡ παροχὴ βοήθειας σ' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια μὲ καλὴν προαίρεσι καὶ εὐλικρίνεια, χωρὶς ἐγωϊστικὲς προκαταλήψεις. Προϋπόθεσις συνάψεως ζωντανῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν Χριστὸ καὶ μεθέξεω τῆς μυστικῆς ζωῆς Του μέσα στὴν Ἐκκλησίαν εἶναι ἡ καθαρότης τῆς καρδίας. «Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ἰωάν. γ' 20). Ὅταν ἡ ἀχλὺς τῆς ἁμαρτίας σκοτίζη τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τότε οὔτε οἱ οὐρανοὶ διηγούνται εἰς αὐτὸν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγάπην τοῦ Οὐρανίου Πατρὸς. Ὁ Κύριος θὰ ἤμποροῦσε καὶ μὲ τοὺς στίχους τοῦ Schiller νὰ μᾶς εἴπῃ:

*Σὲ ἀνθρώπους, ποὺ μαιίνει ἡ ἁμαρτία,
κρυμμένη ἢ θεότητά μου θὰ μὲνῃ⁴⁰.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολὺ γνωστὰ στὴν Ἑλλάδα ἀξιόλογα σχετικὰ δημοσιεύματα τῶν Καθηγητῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης στὶς Θεολογικὲς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα μνημονεύομε στὸ κείμενο ἢ περισσότερο στὶς ὑποσημειώσεις τῶν παραγράφων τῆς μελέτης μας, παρουσιάζομε κατωτέρω δειγματοληπτικῶς μὲ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τους τὰ ἐξῆς ξένα δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συναρτῶνται πρὸς τὰ λεχθέντα στὴν παρούσα μελέτη:

K. Adam, *Jesus Christus*, Düsseldorf ⁸1949.

Walter Künneth, *Glauben an Jesus?* München 1951.

Walter Künneth, *Theologie der Auferstehung*, München 1951.

Alois Riedmann, *Die Wahrheit des Christentums, τόμ. 2: Die Wahrheit über Christus. Ein religionsgeschichtlicher Vergleich*, Freiburg i. Br. ²1951.

40. Νικολάου Λούβαρι, *ἐνθ' ἄνωπ.*, σ. 347.

René Marlé, Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament, Paris 1956.

P. Althaus, *Das sogenannte Kerygma und der historische Jesus*, Gütersloh 1958.

R. Bultmann, *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1958³.

M. Dibelius, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen 1959.

Helmut Ristow - Karl Matthiae (ἐκδ.), *Der historische Jesus und der kerygmatische Christus*, Berlin ²1961.

Joachim Jeremias, *Der gegenwärtige Stand der Debatte um das Problem des historischen Jesus* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 12-25).

Werner Georg Kümmel, *Das Problem des geschichtlichen Jesus in der gegenwärtigen Forschungslage* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 39-53).

Hans-Joachim Schoeps, *Der historische Jesus und der kerygmatische Christus* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 87-92).

Hellmut Gollwitzer, *Der Glaube an Jesus Christus und der sogenannte historische Jesus* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 110-114).

Hosef L. Hromadka, *Zur Frage des historischen Jesus und kerygmatischen Christus* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 115-120).

B. Reike, *Der Fleischgewordene. Zur Diskussion über den «historischen» Jesus und den kerygmatischen Christus* (H. Ristow κ.λπ., ἔ.ἄ., σσ. 181-187).

F. Mussner, «Der historische Jesus und der Christus des Glaubens» στο ἔργο: H. Vorgrimler (ἐκδ.), *Exegese und Dogmatik*, Mainz 1962, σσ. 153-188.

O. Cullmann, *Die Christologie des Neuen Testaments*, Tübingen ³1963.

G. Hasenhüttl, *Der Glaubensvollzug: Eine Begegnung mit R. Bultmann aus katholischem Glaubensverständnis*, Essen 1963.

J. M. Robinson. *Kerygma und historischer Jesus*, Zürich ²1967.

W. G. Kümmel, *Einleitung in das Neue Testament*, Heidelberg ²1983.

R. Riesner, *Jesus als Lehrer: Eine Untersuchung zum Ursprung der Evangelien-Überlieferung*, Tübingen ³1988.

R. Riesner, «Essener und Urkirche in Jerusalem», ἐν: B. Mayer, *Christen und Christliches in Qumran?* Regensburg 1992, σσ. 139-152.